

minthogy kötetünk sem foglalkozik vele. Annyit megjegyezhetünk, hogy Kölcsey irodalomszemlélete (*Nemzeti hagyományok*, 1826) egyik mozgató eleme volt Kerecsényi rendszerező kísérleteinek.

Pálmai Kálmán válogatását sikerültnek tartjuk; minden lényeges tanulmányt kézbe vehetünk, legfeljebb a kritikák számát keveselljük. A V. Kovács Sándor készítette jó bibliográfiában akad olyan dolgozat, amelyet szívesen olvastunk volna (pl. a Herczeg Ferenc értékelésére vonatkozót). A kiváló tanár Kerecsényi valamelyik pedagógiai írása is helyet kaphatott volna, bár a válogatás akadályait e téren jobban megértjük: a magyar irodalomtanítás egész szemlélete és rendszere gyökeresen megváltozott Kerecsényi elveihez és rendszeréhez képest. Két megjegyzést tehetünk még a kiadó számára: sajtóhibák – bár nem nagy számban – e kötetben is zavarnak, maga a kötés pedig oly gyöngé, hogy példányomból már kiesett egy ív, amikor ezt az ismertetést befejeztem.

Kerecsényi Dezső a két világháború nemzedékének fia volt: kibonthatta nagy tehetségét, de igazi *életművet* nem teljesíthetett ki. Ha legalább a régi magyar irodalom áttekintő történetét (Bod Péterig!) megírhatta volna: ma sokkal gazdagabbak lennénk. Sok munka nyűgözte (tanítás, szerkesztés): egyetemen is csak egy évig működött (Katona Lajos is csupán kettőig!), noha bizonyára itt bontakozott volna ki igazán. Nemes emberi egyénisége, elvi alapokon rendszerezni képes tudományos felkészültsége, esztétikai érzéke, tárgyilagos bíráló készsége így is tudományszakunk múltjának nagyjai közé sorozza. (Akadémiai Kiadó, 1979.)

BÁN IMRE

Haller János: HÁRMAS HISTÓRIA *

Rövid idő leforgása alatt két válogatást is kézbe vehetett az olvasó Haller Jánosnak először 1695-ben kinyomtatott s a maga korában rendkívül népszerű *Hármas históriájából*. A Magyar Helikon 1977-ben adott ki egy díszes kiállítású kötetet, amely közel hatvan történetet tartalmazott a Haller munkájának középső részét alkotó *Gesta Romanorum*-ból, egy évvel később pedig a bukaresti Kriterion Könyvkiadó „Téka” sorozatában jelent meg e kis könyv, amely – a terjedelemnek megfelelő rövidítésekkel – a műnek mind a három részét bemutatja.

Valószínűleg helytálló az az általánosan elfogadott feltételezés, hogy a Pszeudo-Kalliszthenész neve alatt ismert *Nagy Sándor-regény*, a középkor vége felé összeállított *Gesta Romanorum*, valamint a Guido delle Colonne-féle *Trója-história* egy latin nyelvű kolligátum révén

*Válogatta és az előszót írta: Molnár Szabolcs

került együttesen a Fogaras várában raboskodó Haller Jánoshoz. Egyébként igen szerencsésen, hisz ez a három irodalmi alkotás gazdag tárházat képezi az antikvitáshoz kapcsolódó s Európában hosszú évszázadok óta számtalan formában terjedő mondavilágnak. A *Hármas históriában* olvasható történetek (vagy legalábbis jelentős részük) a mi irodalmunkban sem voltak már ismeretlenek: tanú rá a Trója-regény egy másik változatát fordító – s gesztájának mintaképeül tekintő – Anonymus, a Corvinák között is föllelhető *Gesta Romanorum*, a Focus kovács történetét 1531-ben magyarul megörökítő Sövényházi Márta – és még sokáig folytathatnánk a sort. Haller János érdeme főképpen az, hogy e több évszázados hazai előzmények után a szóban forgó három kötetet élvezetes, szép magyarsággal szóltattatta meg, a maguk teljességében illesztve be őket anyanyelvi művelődésünk történetébe.

Molnár Szabolcsnak az új válogatáshoz írt előszava példaszerű tömörséggel, de ugyanakkor minden fontos mozzanatra utalva mutatja be a *Hármas históriát* alkotó műveknek, illetve azok egyes részeinek fölbukkanását irodalmunk régebbi korszakaiban. Terjedelmi korlátai természetesen nem teszik lehetővé, hogy a különböző történetek ősforrásait és filiációját is bemutassa, csupán utal ezeknek a forrásoknak a változatosságára, amikor a hindu lélekvándorlás-hitre vagy az ógörög kalandregény motívumaira hivatkozik. A kelet-közép-európai komparatiztika szempontjából érdekesek azok a megállapításai is, amelyek a *Nagy Sándor-regénynek*, a *Gesta Romanorumnak* és a *Trója-históriának* a román irodalomban való jelentkezésével kapcsolatosak.

A fentiekben kiemeltük Haller János szerepét anyanyelvi művelődésünkben. Molnár Szabolcs árnyaltan és meggyőzően mutatja be ez a szerepet, leszögezve, hogy Haller Apácai Csere János stíluseszményét vitte tovább, „a magyar nyelv tudatos belső fejlesztésének szükségét hangoztatta”, s hogy „előfutára volt a felvilágosodás nyelvújítóinak, akik a polgárosodás első lépésének a nyelv művelését tekintették” (10.). Úgy érezzük, nem túlzás ez a megállapítás, főleg akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a *Hármas história* éppen Tótfalusi Kis Miklós nyomdájának volt jelentős kiadványa, s hogy számos további kiadása, széles körű elterjedése révén valóban fontos tényezőjévé lett a magyar nyelvű írásbeliségnek. Külön említést érdemel az a jól kiválasztott idézet, amellyel Molnár Szabolcs Haller egy másik munkájának előszavából emel ki: „Igaz dolog, szép és dicséretre méltó külön-különféle nyelveket tudni, s azon igyekezni is kell a becsületes ifjoknak, de akárki ítélje meg, ha illendő-e egyszersmind két nyelvet összezavarni, s úgy beszélni.” Korántsem akarjuk Haller Jánost a nála mégiscsak jóval magasabb szintet képviselő kortárs, Bethlen Miklós fölé emelni, de a latinizmusokat jobban ki tudta küszöbölni, mint az *Önéletírás* szerzője.

Molnár Szabolcs bevezető tanulmányával kapcsolatban legfeljebb egy-két, egészen apró kritikai észrevételt tehetünk, ezekre is inkább tanulmányának szükségszerű rövidege szolgáltatt magyarázatot. A 8. lapon például az áll, hogy az 1680-as évek elejének politikai fejle-

ményei „igazolták Haller diplomáciai elképzeléseit”, ám ezekről az elképzelésekről a megelőző lapokon csak utalásszerűen esik szó. A 15. lapon a Nagy Sándorról szóló középkori lovagregényről azt olvassuk, hogy hatására „szinte valamennyi nemzeti költészetben megfogán a jambikus tizenkettes, az ún. alexandrinus. A magyar költészetben Zrínyi barokk eposza őrzi ezt a versformát”. A Sándor-versnek a magyar tizenkettesekre való hatása kétségtelen tény, de Zrínyi versformáját nyilván maga a tanulmányíró sem azonosítja a jambikus alexandrinussal; a kettőnek az összefüggése sokkal bonyolultabb – és bizonyos szempontból máig is vitatottabb – annál, mint ahogy azt az adott keretek között ki lehetne fejteni, s nem is volna méltányos éppen itt követelni meg.

Mivel nem kritikai, hanem népszerű kiadásról van szó, a szövegek közlés nem betűhív, s a megértést a nagyközönség számára már nehezítő régies nyelvtani alakokat a sajtó alá rendező – filológiai szempontból ugyan vitatható módon, de népszerűsítő céljával összhangban, s főleg dicséretes mértéktartással – mai nyelvhasználatunkhoz igazítja. A „kit” névmás például Haller korában élettelen dolgokra és állatokra is vonatkozhatott, ilyen esetekben a mostani kiadás a „mit” vagy a „melyet” szavakkal helyettesíti. Néha egy-egy szintagmának ma már nehézkesnek tűnő szórendjét is megfordítja, hogy gördülékenyebb legyen a mű olvasása. Ennél nagyobb „sebészi” beavatkozásra nem kerül sor, s Haller János dicséretére legyen mondva, nincs is rá szükség. Főleg Erdélyben nem, ahol több, általunk archaikusnak érzett forma még most is elevenen él a nyelvjárásokban vagy a köznyelvben, mint például a „be-” igekötőnek ez az alakja: „... négy esztendőnél tovább nyomorogtam egy házban bérekesztve” (27.).

A válogatásban olvasható szemelvények, illetve történetek szövegén belül viszonylag csekély a kihagyások, rövidítések száma, s ezeket szabályszerű módon, szögletes zárójelbe tett pontok jelölik. Az így kimaradt mondatok (vagy félmondatok) többnyire csupán fölöslegesnek tűnő ismétlődéseket, szószaporításokat jelentenek, mellőzésük tehát növeli a kötet ökonómiáját. Helyenként azonban más funkciójuk is van a rövidítéseknek. Apollóniusnak a hellenisztikus kalandregényekre visszavezető történetéből például kimaradnak az Istenhez való fohászokodások és felkiáltások, s ezáltal, a kereseténység idején betoldott elemek kikapcsolásával, „görögösebbé” válik a történet. (Az már más kérdés, hogy Haller János szemléletét viszont így egy árnyalattal kevésbé tükrözi.) Elmaradnak továbbá a *Gesta Romanorum* darabjaihoz fűzött kegyes magyarázatok, amelyeknek sokszor naiv és erőszakolt allegorizálása rendkívül jellemző erre a középkor végi gyűjteményre, ám a jelen válogatás olvasója nem ismerheti meg őket. Mégsem hibáztatható Molnár Szabolcs eljárása, hiszen a – ne felejtjük el: a szó legszebb értelmében népszerűsítő – kötet olvasmányosabbá válik általa. Egyébként is marad benne elég moralizálás: a történetek egy része külön magyarázat nélkül is sugallja az erkölcsi tanulságot, a *Trója-históriában* pedig nem egy elmélkedés szól például a kicsapongó

szerelem természetéről, a színlelésről, az állhatatlanságról vagy a vak szerelem okozta veszedelmekről. Ennél többet a „nyájas olvasó” manapság nehezen viselne el.

A szemelvényes kiadásokkal kapcsolatban föl szokás tenni a kérdést: mit kellett volna még bevenni a kötetbe, illetve mit lehetett volna kihagyni belőle. Az ilyen megjegyzések azonban, főleg amikor megszabott terjedelmű kötetről van szó, gyakran igazságtalanok, s a bíráló saját szempontjait szeretnék megkövetelni a sajtó alá rendezőtől. A jelen kiadvány kapcsán a francia irodalom ismerői nyilván hiányolhatják, hogy nem került bele Szent Elek története, amely az egyik legelső francia költeménynek is a témája volt, vagy a remete históriája, amelynek egyik változatát Voltaire beleszótta *Zadig* című munkájába. A német irodalom kedvelői Gergely pápa történetét kérhetnék számon, hiszen ezt használta föl Thomas Mann *A kiválasztott* című regény megírásakor. Mindenkinek azonban nem lehet a kedvére tenni. Egyetlen egy hiány talán mégis megemlíthető: a bevezető tanulmány külön hivatkozik a Placidusról szóló történetre (15–16.), ám ezt hiába keressük a válogatásban. Örvedetes viszont, hogy helyet kapott a „Fókás kovács” (59–60.), a hálás oroszoknak Gelliustól is feldolgozott históriája (105–106.), *A kezesség* című Schiller-költemény forrásául szolgáló történet (110–112.), valamint az Apollóniusról szóló, már említett hellenisztikus elbeszélés (136–174.), amely ízelítőt ad a *Gesta Romanorum* hosszabb darabjaiból is. A görög kalandregények egyébként, úgy látszik, érdekelték Haller János kortársait: öt évvel a *Hármas história* megjelenése után hagyta el a sajtót Gyöngyösi *Chariclúja*.

Egyetérthetünk a kötet végén található rövid jegyzettel is: Haller nyelvi tisztasága fölöslegessé teszi a szó- és kifejezésgjegyzéket, a személy- és a helynevek azonosítása pedig a túlnyomórészt mesés történetek szempontjából nem lényeges. Csupán Haller János előljáró beszédével kapcsolatban lehetett volna utalni arra, hogy földrajzi tájékozottsága nem egészen pontos: Ciliciát például tévesen azonosítja Szicíliával, s így érthetetlenné válik Nagy Sándor hadjáratának útvonala – legalábbis ami annak geográfiaiilag meghatározható részeit illeti, mielőtt még a história teljesen bele nem torkollik a mesék világába.

Az említett előljáró beszédben egyébként Haller megjegyzi, hogy a Nagy Sándor-historia szerzője sok mindenről nem beszél, s csak „a legnevezetesebb dolgokat vette fel az olvasók gyönyörködtetésére” (29.). A mostani válogatást ugyanez jellemzi, s bízunk abban, hogy a 20. századi olvasók is gyönyörűséget fognak találni benne. S okulásul még egy elgondolkoztató adat: ez a népszerűsítő céllal publikált, hasznos könyv a budapesti kiadású – igaz, díszesebb – *Gesta Romanorum* száz forintos árának mindössze a nyolcadáért már hozzáférhető. (Kritikion, 1978.)

VÖRÖS IMRE